

Іван Ковальчук

Професор Петро Цись: внесок у розвиток української геоморфології

Ivan Kovalchuk. Professor Petro Tsyz': contribution to development of Ukrainian geomorphology. The role of famous Ukrainian geomorphologist, Doctor of Geographic Science, Professor of the Department of Geomorphology of Lviv University Petro Tsyz' (1914 – 1971) in formation of Geographic faculty and Lviv geomorphologic school, in development of knowledge about relief and nature of Ukraine, in high education specialists training are characterized.

У сузір'ї вчених-географів, творців львівської географічної школи, фундаторів географічного факультету Львівського державного (з 1999 р. – національного) університету імені Івана Франка та його базових кафедр чільне місце займає постать Петра Миколайовича Цися (1914 – 1971 рр.), 90-річчя від дня народження якого географічна громадськість відзначатиме у вересні 2004 р.

Хоч до творчості цього вченого неодноразово вже зверталися дослідники (Ковальчук, 1999, 2002; Ковальчук, Кравчук, 2000; Кравчук, Сливка, 2002), проте цілісної уяви про професора Петра Цися як географа, геоморфолога, організатора географічної науки, фундатора Львівської геоморфологічної школи досі ще не склалося. У зв'язку з 120-річчям географії у Львівському університеті спробуємо ще раз поглянути на постать цього вченого, його науковий доробок, внесок у розвиток української геоморфології.

1. Професор Петро Цись: риси життєвого і творчого шляху

В сузір'ї основоположників української геоморфології, які закладали теоретико-методологічний фундамент, розробляли методику, проводили регіональні дослідження, обґруntовували навчально-освітні та прикладні засади, формували нові напрямки та геоморфологічні школи України чільне місце посідає уродженець Полтавщини, вихованець Харківського університету, львівський геоморфолог, засновник і багаторічний завідувач кафедри геоморфології Львівського національного університету імені Івана Франка, професор Петро Миколайович Цись.

П.Цись народився 26 вересня 1914 р. у с. Великі Сорочинці Полтавської області. Після закінчення семирічки, у 1929-1930 рр. працював у місцевому колгоспі. У 1930-1931 рр. навчався у Миргородському керамічному технікумі, а в 1931-1932 рр. – на робітфакі. В 1932 р. вступив до Харківського університету на геолого-географічний факультет, який закінчив у 1937 р. З 1937 по 1940 рр. навчався в аспірантурі цього ж факультету. Після завершення навчання в 1940 р. захистив кандидатську дисертацію "Рельєф Східної Африки". В цьому ж році отримав диплом кандидата географічних наук.

У 1940 році працював завідувачем кафедри географії Луцького державного вчительського інституту. Тоді ж був призваний на службу в армію, де пройшов усю Другу світову війну. Демобілізований в серпні 1945 р., нагороджений

медаллю.

З вересня 1945 до березня 1971 р. працював на географічному факультеті Львівського державного (з 1999 р. – національного) університету. В 1947-1950 рр. був завідувачем кафедри загальної фізичної географії. В цей час читав курси "Загальне землезнавство", "Фізична географія частин світу", "Історія географії". Рішенням ВАК СРСР у липні 1946 р. йому присвоєно вчене звання доцента цієї кафедри. В ці роки разом зі студентами, які згодом стали учнями і спадкоємцями наукових ідей П.Цися, він проводить дослідження Карпат і Передкарпаття, збирає та аналізує результати геоморфологічних вишукувань своїх попередників – українських та польських вчених.

18 жовтня 1950 р. П.Цись затверджений завідувачем створеної ним нової кафедри геоморфології. Працюючи на цій посаді понад 20 років, вчений розгорнув комплексні регіональні геоморфологічні дослідження Українських Карпат, Поділля і Полісся, багато часу та уваги приділяв навчально-методичній роботі, підготовці кadrів високої кваліфікації. Під його керівництвом пройшли навчання в аспірантурі, здійснили геоморфологічні дослідження річкових долин та рельєфу різних регіонів Карпат, Передкарпаття, Кавказу, Середньої Азії, та захистили кандидатські дисертації Л.В.Скварчевська, Б.Ф.Ляшук, Д.Г.Стадницький, Ю.П.Єрмоленко, І.М.Коротун, Н.Ісматов, Я.С.Кравчук, Р.О.Сливка.

Він розробив і викладав такі курси, як "Регіональна геоморфологія", "Геоморфологія України" і "Загальна геоморфологія", спецкурси "Проблеми геоморфології", "Геоморфологічне картографування", "Методика польових геоморфологічних досліджень", керував навчальною і виробничими практиками студентів, дипломними роботами.

В 1950-1952 рр. був відряджений до докторантури Інституту географії АН СРСР. Докторську дисертацію захистив 29 січня 1954 р. у Москві, а 18 грудня 1954 р. йому присвоєно вчене звання професора кафедри геоморфології.

З 1 вересня 1953 р. виконував обов'язки, декан географічного факультету. На цій посаді працював більше 10 років і сприяв зміцненню факультету. За успіхи в організаційній, навчальній і виховній роботі на географічному факультеті та у зв'язку з 300-річчям університету був нагороджений орденом Леніна. В 1956 р. брав участь у роботі XVIII міжнародного географічного конгресу в Ріо-де-Жанейро (Бразилія). У 1955-1965 роках П.М.Цись був Головою Львівського відділу Українського Географічного товариства, керував експедиційними дослідженнями його членів, вів широку просвітницьку роботу.

Помер П.М. Цись 21 березня 1971 р. після важкої хвороби у розквіті творчих сил, з багатьма нереалізованими задумами і планами. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Творчий доробок професора П.Цися нараховує понад 100 праць. Серед них навчальний посібник "Геоморфологія УРСР" (Львів, 1962), колективні монографії "Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів" (Львів, 1964), "Природа Українських Карпат" (Львів, 1968), "Физико-географическое районирование Украинской ССР", (Киев, 1968), "Геологическая изученность СССР", т.31. Украинская ССР. Вып.1. (К., 1963), "Геология СССР", т.48. Карпаты. Ч.І (Москва, 1966), "Природа Львівської області" (Львів, 1972).

Крім праць монографічного характеру, опублікована серія фундаментальних статей, присвячених проблемам геоморфологічної будови, генези, генетичної класифікації, історії розвитку рельєфу і сучасної динаміки, геоморфологічного

районування Карпат, Поділля, Західного регіону і території України в цілому. В полі зору П.Цися були проблеми формування та еволюції поверхонь вирівнювання, етапності розвитку рельєфу Карпат, неотектонічних рухів і четвертинної морфогенези, структурної геоморфології, геоморфологічного та ландшафтного районування і картографування, методики досліджень морфологічної структури і типології гірських та рівнинних ландшафтів, розвитку долинних систем, вертикальної зональності морфоскульптури і геоморфологічних процесів тощо, тобто ті ж актуальні проблеми, якими цікавилися геоморфологи інших країн. До найважливіших праць такого типу слід віднести: "Схема геоморфологічного районування західних областей Української РСР" (1951, с.11-62); "Полонинский пенеплен й денудационные уровни Советских Карпат" (1957, с.313-330), "Геоморфологічні райони Радянських Карпат" (1956, с.5-24), "О типологических ландшафтных единицах западных областей Украинской ССР" (1957, с.6-10), "Деякі проблеми неотектоніки західних областей Української РСР" (1959, с.83-93), "Про геоморфологічне районування Української РСР" (1959, с. 148-151), "Основные проблемы геоморфологии Советских Карпат" (1959, с.1-12), "Про основні генетичні типи рельєфу західних областей Української РСР" (1961, с.25-34), "Некоторые проблемы четвертичного морфогенеза Советских Карпат" (1961, с.231-239), "Короткий огляд сучасних геоморфологічних явищ на території західних областей УРСР" (1964, с.3-10), "Стан вивчення та сучасні проблеми геоморфології Українських Карпат" (1968, с.106-120), "Деякі особливості вертикальної морфологічної зональності Українських Карпат" (1968, с. 129-137), "Основні риси морфоструктури Українських Карпат" (1969, с.115-124), "Основні підсумки геоморфологічного аналізу тектоніки Українських Карпат та Волино-Поділля" (1971, с.3-7) та ін.

Фактично П.М.Цись сформував львівську школу регіонального геоморфологічного аналізу, про що свідчить його науковий доробок і праці його учнів - від Л.В.Скварчевської, Ю.О.Єрмоленка, Б.Ф.Лящука, Д.Г.Стадницького до Я.С.Кравчука та Р.О.Сливки. Цей напрямок, дещо модифікований відповідно до вимог часу, розвивається на кафедрах геоморфології і палеогеографії, конструктивної географії і картографії й тепер завдяки зусиллям Я.С.Кравчука, І.П.Ковальчука, Р.О.Сливки, А.Б.Богуцького, П.К.Волошина, Я.Б.Хомина, М.Б.Іваниця, В.М.Шушняка, Л.Ф.Дубіс, М.Я.Симоновської, М.А.Петровської та ін.

Значну увагу професор П.Цись приділяв розповсюдженню географічних знань, популяризації геоморфологічних ідей. Ним опубліковано понад 30 науково-популярних статей в Українській Радянській Енциклопедії, Енциклопедії народного господарства України, краєзнавчих збірниках і путівниках, газетах. Прикладом може слугувати публікація "Т.Г.Шевченко як краєзнавець" (1964), роздуми про творчість М.І.Дмитрієва, Г.П.Алфер'єва, П.Ф.Ситникова тощо.

Професор П.М.Цись майже завершив рукопис капітальної монографії-підручника "Геоморфологія Українських Карпат", яку ми готовуємо до публікації. Він з повагою ставився до своїх попередників – геологів, географів, геоморфологів української (С.Рудницький, Ю.Полянський), польської (Е.Ромер, Ю.Чижевський, В.Лозинський, Ю.Вонсович, А.Маліцкий, А.Ціргофер, Г.Тейсейр, А.Ломницький, А.Ян та ін.) та російської (І.Щукін, К.Марков, І.Герасімов, С.Воскресенський, О.Спірідонов, Н. Башеніна) шкіл. П.Цись брав активну участь у наукових конференціях, симпозіумах, з'їздах географів України, Росії, Польщі і Словаччини,

XVIII Міжнародному географічному конгресі в Ріо-де-Жанейро (1956), а також заохочував до такої діяльності молодих науковців.

Добру пам'ять, обширну наукову спадщину, функціонуючу й тепер кафедру залишив після себе П.М.Цись – видатний український геоморфолог другої половини ХХ століття. Його здобутки примножуються учнями і послідовниками, які працюють на кафедрах геоморфології і палеогеографії, фізичної географії, ґрунтознавства і географії ґрунтів, конструктивної географії і картографії Львівського університету, а також в інших містах України, Росії, Білорусі.

2. Напрямки наукової роботи проф. П.Цися

За своє коротке творче життя проф. П.М.Цись опублікував понад сто наукових праць різного характеру – тез і статей наукової та науково-популярної тематики, розділів у колективних монографіях, фундаментальних довідок в енциклопедіях та навчальних посібників. Вони написані менш як за 25 років творчого життя вченого, оскільки майже чотири роки забрала Друга світова війна.

Тематика досліджень досить різноманітна і включає такі основні напрямки: 1) теоретичні і регіональні проблеми геоморфології; 2) проблеми геоморфологічної і фізико-географічної регіоналізації та картографування; 3) питання етапності розвитку рельєфу; 4) дослідження генези, морфології, морфоструктурної і морфоскульптурної будови регіону; 5) геоморфологічний аналіз тектоніки і неотектонічних рухів та їх впливу на рельєф; 6) вивчення поверхонь вирівнювання і денудаційних рівнів; 7) давні і сучасні геоморфологічні явища та процеси; 8) методика геоморфологічних досліджень і картографування; 9) ландшафтні дослідження і районування; 10) геоморфологічна регіоналістика; 11) історія географії, її постаті; 12) географія і краєзнавство.

Цікавою є і часова динаміка публікацій: у 1947-53 рр. – одна-дві публікації за рік; у 1954-56 рр. – три-п'ять статей за рік; у 1957-59, 1961-1967 рр. – 5-10 статей та навчальний посібник "Геоморфологія УРСР"(1962). Найбільш урожайним був 1968 р. Вийшли з друку як важливі статті, так і колективні монографії "Физико-географическое районирование Украинской ССР", внесок у яку проф. П.Цися є дуже вагомим (майже 5 авторських аркушів) та "Природа Українських Карпат", до якої він написав розділи "Геоморфологія і неотектоніка" та "Загальний огляд" (спільно з проф. К.Геренчуком).

В останні роки життя (1969-1971) проф. П.Цись публікував по 2-4 статті за рік і підготував навчальний посібник-монографію "Геоморфологія Українських Карпат".

Відзначимо характерні риси творчого пошуку професора П.Цися. До них відносимо:

1) пильну увагу до наукових фактів. Найкращим методом їх збирання він вважав польові експедиційні дослідження. Цьому вчив своїх учнів і сам брав безпосередню участь у дослідженнях західного регіону України;

2) виваженість в оцінці наукового доробку і результатів досліджень попередників – українських, польських і російських вчених;

3) стратегічно-тактична послідовність в обґрунтуванні напрямків региональних геоморфологічних досліджень і їх реалізації через своїх учнів;

4) широкий географічний підхід до вивчення геоморфологічних процесів і явищ;

5) високий рівень теоретичних узагальнень, "тримання руки" на пульсі наукового геоморфологічного життя, участь у розробці нових ідей і концепцій

науки про рельєф;
6) спрямування науково-дослідних робіт на вирішення важливих господарських і природоохоронних проблем;
7) вимогливість до себе та учнів, людяність і доброта, вміння розпізнати молоді таланти і готовність їх підтримати;
8) високий рівень лекторської майстерності, вміння ілюструвати наукові ідеї і погляди прикладами і фактами, здобутими у ході польових досліджень;
9) активність у наукових контактах з вітчизняними і зарубіжними вченими, в обміні ідеями і публікаціями.

3. Головні наукові ідеї та результати досліджень проф. П.Цися

Як геоморфолог і фундатор кафедри геоморфології, проф. П.М.Цись найбільше уваги приділяв вивченю геоморфологічної будови Українських Карпат та Волино-Подільського регіону, встановленню етапності розвитку рельєфу, впливу на його морфологію і генезу геологічної і тектонічної структури, неотектонічних рухів, кліматичних та антропогенних чинників, а також питанням геоморфологічного районування і картографування, вертикальної морфологічної поясності Українських Карпат, формуванню поверхонь вирівнювання, поширенню і динаміці екзогенних та ендогенних процесів рельєфоутворення, зледенінню Карпат тощо. Стисло охарактеризуємо основні ідеї найголовніших праць П.М.Цися.

1. Ідея успадкованості розвитку рельєфу Поділля від палеозойського до крейдового і теперішнього часу та ерозійно-тектонічного походження північного уступу Поділля. Вона обґрутована у статті "Огляд основних питань геоморфології західних областей України" (Географічний збірник. Вип. 1., К., 1956) і має важливе значення для розуміння рис морфології і пояснення генези рельєфу Поділля, Пасмового Побужжя, Розточчя та Волинської височини.

2. Ідея тісного зв'язку орографічних елементів Українських Карпат з геологічними структурами та геотектонічним режимом і схема етапності формування рельєфу цього регіону України.

3. Обґрутування нижньосарматського віку Полонинського пленену та пояснення механізму його утворення. Ця проблема залишається актуальною і в наш час.

4. Принципи геоморфологічного районування Українських Карпат: структурно-літологічної зональності, відповідності геоморфологічних областей найбільшим структурним елементам тектонічної будови гірської країни, успадкованості розвитку рельєфу та ін.

5. Виділення головних морфоструктур Українських Карпат: Передкарпатської височини (інверсійна морфоструктура); середньо- і низькогірних ланцюгів зовнішніх Карпат (пряма морфоструктура антиклінорного типу); Вододільно-Верховинських Карпат (морфоструктури, яка відповідає Кросненській зоні – синклінорій структурі); Полонинсько-Чорногірських горст-антиклінорних хребтів – прямої морфоструктури, що відповідає Внутрішній зоні Карпат); Рахівсько-Чивчинського склепінно-брилового масиву (пряма морфоструктура); Вигорлат-Гутинського ерозійно-вулканічного хребта (прямої морфоструктури асиметричної будови); Березне-Ліпшанської (Туринської) міжгірської тектоно-ерозійної долини (прямої морфоструктури); Солотвинської улоговини-прогину (прямої морфоструктури); Закарпатської алювіальної низовини-прогину (прямої

морфоструктури).

6. Окреслення віку сучасного рельєфу Українських Карпат. П.Цись обґруntовує, що від часу утворення флішової геосинкліналі (нижня крейда) до верхнього олігоцену – нижнього міоцену, коли відбулося становлення сучасного рельєфу гір, відбулася головна фаза складкоутворення і підняття флішових Карпат, зародження Прикарпатського і Закарпатського прогинів. Далі він виділяє середньо-міоценовий етап, коли у теперішніх западинах відкладалися потужні серії корелятивних відкладів (2,5-7,3 тис. м), відбулася головна фаза формування лусок зовнішньої зони. Наступним є сарматський етап, який характеризується послабленням підняття Карпат і посилення підняття Передкарпаття та Поділля. П.Цись вважав, що у нижньому сарматі на місці Карпат формувався Полонинський пенеплен, релікти якого збереглися у верхньому ярусі гір (1300-1400 м), а найвищі вершини Карпат піднімалися над ним як останці. Пізніше (з кінця нижнього сармату) пенеплен починає підніматися і деформуватися ендогенними та екзогенними процесами. У Закарпатті і Передкарпатті формуються дещо нижчі денудаційні рівні. У меотисі і понті відбувається посилення вулканічної діяльності у Закарпатті, яке супроводжується підняттям внутрішньої частини Карпат та її ерозійним розчленуванням. Проблемам Полонинського пенеплена і денудаційних рівнів Українських Карпат присвячена велика стаття "Полонинский пенеплен и денудационные уровни Советских Карпат" (Геологический сборник. Вып. 4, Львов, 1957). Розвиток гір у пліоцені і плейстоцені П.Цись реконструював на основі вивчення річкових терас, денудаційних рівнів, льодовикових і давньольодовикових відкладів. Він відзначає, що у верхньому пліоцені і плейстоцені в регіоні спостерігалися дві фази підняття, які й зумовили сучасний вигляд рельєфу. Заслуговують уваги погляди П.Цися на формування та еволюцію річкових долин Карпатського регіону, співвідношення неотектонічних рухів та ерозійно-акумулятивної діяльності річок, одночасність розвитку поперечних і поздовжніх долин тощо.

7. Обґруntування ідеї, що неотектоніка є вирішальним морфогенетичним чинником розвитку і формування сучасного вигляду рельєфу Карпат та інших регіонів України. Автор у своїх працях пише, що саме новітні рухи зумовили диференціацію висотного положення денудаційних поверхонь, формування серії цокольних терас і деформації їхнього поздовжнього профілю, виникнення епігенетичних долин з корінними меандрами, велику глибину врізу і порожистість русел гірських річок, загальний план гідрографічної мережі, наявність похованіх алювіальних терас тощо. Найповніше ці погляди відображені у статті "Деякі проблеми неотектоніки західних областей України (Географічний збірник. Вип. 5. Львів, 1959).

8. Оцінка впливу плейстоценових зледенінь на формування рельєфу Українських Карпат. Він доказав, що у Чорногорі були дві стадії в'юрмського зледеніння, а сліди доміндельського зледеніння, виявлені Б.Свідерським, слід вважати наслідком рісського зледеніння.

9. Обґруntування принципів і побудова схеми геоморфологічної регіоналізації України. Цій проблемі присвячена низка праць: "Про геоморфологічне районування Української РСР" (Географічний зб. Вип. 5. Львів, 1959); "Принципи і методи фізико-географічного районування для потреб сільського господарства" (1968, у співавт. з О.І.Ланьком, О.М.Мариничем, В.П.Поповим, О.В.Поривкіною); "Ландшафтное районирование западных областей Украинской ССР" (Материалы

совещания по естественно-историч. и экономико-геогр. районированию СССР для целей сельского хозяйства, Москва, 1959) та ін.

В основу геоморфологічного районування території України ним покладені наступні принципи: структурно-тектонічної і літологічної зумовленості морфології рельєфу; типологічний; морфолого-генетичний; територіальний. П.М.Цись виділив такі типи рельєфу: аллювіальні рівнини та перед-гірські акумулятивні терасовані межиріччя, зандрово-аллювіальні рівнини, моренні пасма і моренні рівнини, флювіогляціальні рівнини, денудаційні рівнини на кристалічних породах, денудаційні рівнини на осадових породах, денудаційні останцеві височини, лесові височини, структурно-горбисті і горбисті височини, структурні плато, керченський тип рельєфу, куестовий рельєф, пасмовий і гривистий рельєф, вулканічні гори, низькогірний рельєф (платформи і гірських країн), середньогірний рельєф, нагірний рельєф, альпійський рельєф, карстовий рельєф (платформи і гір), морські акумулятивні рівнини, дельтові рівнини. На фоні цих типів рельєфу ним виокремлено наступні таксономічні одиниці: області, підобласті і рівнини та здійснена їх детальна характеристика, яка дотепер залишається найкращою в Україні.

10. Виділення і детальна характеристика елементів, морфоскульптурної будови Українських Карпат та інших регіонів України. Ці дослідження йшли в ногу з морфоструктурно-морфоскульптурною концепцією геоморфології, яка домінувала у 50-70-х роках ХХ ст. Він виділяє успадковану флювіальну, реліктову і сучасну морфоскульптуру, показує тісний її зв'язок з морфоструктурними елементами, який відображається у вигляді морфологічної поясності (зональності) рельєфу і процесів рельєфоутворення.

11. Оригінальні погляди на історію формування і перебудови гідрографічної мережі Українських Карпат. Вони сформовані у статті "Деякі особливості розвитку долинних систем Українських Карпат" (Ізвестия Всесоюзн. Геогр. общества. Т.89. Вып. 1., 1957), де він доводить, що поперечні річки виникли значно раніше плейстоцену та заперечує наявність великих і повсюдних перехоплень ними стоку поздовжніх річкових долин.

12. Ідеї комплексних досліджень сучасних геоморфологічних процесів з метою з'ясування закономірностей їх поширення і розвитку та обґрунтування системи захисних заходів. Цій проблемі присвячені статті "Короткий огляд сучасних геоморфологічних явищ на території західних областей України (Вісник Львів. ун-ту. Серія географ. Вип. 2. 1964) та "Загальні геоморфологічні закономірності розвитку і поширення стихійних явищ в Українських Карпатах" (Матеріали конф., Львів, 1961).

13. Співзвучна сучасним морфокліматичним і морфодинамічним поглядам ідея вертикальної морфологічної поясності та ярусності рельєфу гірських країн. Її суть охарактеризована у статті "Деякі особливості вертикальної морфологічної зональності Українських Карпат" (Фізична географія та геоморфологія. Київ, 1968). П.М.Цись виділив 5 типів вертикальної морфологічної зональності схилів: Свидовецько-Чорногірський (триярусний); Горганський (триярусний); Полонинський (двоярусний); Верховинський (двоярусний) і Бескидський (триярусний) та детально охарактеризував їх спільні і відмінні риси.

14. Крає- і народознавчі пошуки та роздуми П.Цися, оцінка творчості відомих постатей. До спектру цих праць відносимо статті "Шевченко як краєзнавець" (Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна, 1964), нариси про Г.П.Алфер'єва,

М.І.Дмитрієва, П.Ф.Ситнікова. Особливо вражає стаття про Т.Г.Шевченка і його краєзнавчу та археографічну спадщину, подорожі, вміння побачити і відобразити на полотні природу і людину, стихію, життя місцевого населення.

15. Аналіз історії географічних досліджень. П.М.Цись, перебуваючи на посаді декана географічного факультету, велику увагу приділяв висвітленню історії формування львівської географічної школи, оцінці здобутків її головних дійових осіб, окресленню перспектив розвитку географічних і геоморфологічних досліджень західного регіону України. Цим проблемам присвячені публікації "Основні підсумки і наступні завдання геоморфо-логічного вивчення Радянських Карпат" (Географічний збірник, вип. 2, 1954); "Основні риси розвитку географії у Львівському університеті за радянський період" (Тези доп. ювілейної наукової сесії, присвяченої 300-річчю Львівського університету, Львів, 1956, співавт. О.Вашенко, К.Геренчук); "Розвиток географії у Львівському університеті (до 300-річчя з дня заснування університету)" (Вісник Львів, ун-ту. Сер. геогр. Вип. 1, 1961, співавт. О.Вашенко, К.Геренчук); "Географический факультет Львовского университета" (Вестник МГУ, Серия V. География. № 3, 1962); "Деякі підсумки прикладних геоморфологічних досліджень у Карпатах та на Волино-Поділлі" (Матеріали I з'їзду Географічного товариства УРСР. К., 1966); "Географічний факультет Львівського університету за роки радянської влади" (Вісник Львів, ун-ту. Сер. біол., геогр. та геол. Вип. 4, 1968); "Основні підсумки геоморфологічного аналізу тектоніки Українських Карпат та Волино-Поділля" (Вісник Львів, ун-ту. Сер. географ. Вип. 6, 1971) та ін. У цих публікаціях акцент робиться на оцінці здобутків львівських географів у царині ландшафтознавства, геоморфології, неотектоніки, сучасної динаміки рельєфу західних областей України, вивчені соціально-економічних і демографічних проблем регіону. В них простежується певна заідеологізованість суспільно-політичних поглядів (такий був тоді час), але разом з цим відображені значні здобутки у підготовці кадрів, вивчені природних ресурсів, участі географів у вирішенні проблем оптимізації використання природних ресурсів, регулювання небезпечних процесів тощо.

Звісно, цим коротким переліком не обмежується спектр наукових здобутків професора П.Цися. Певним доповненням до цієї характеристики може слугувати список найважливіших географічних і картографічних праць вченого, упорядкований нами, який подається нижче. Повніше і детальніше його творчість буде відображена у книзі "Професор Петро Цись" із серії "Постаті українського землемінання", започаткованої у Львівському національному університеті професором Олегом Шаблієм і підготовленій до друку професором І.Ковальчуком. Сподіваємося, що вона побачить світ до вересня 2004р. – 90-річчя від дня народження фундатора кафедри геоморфології Львівського національного університету імені Івана Франка, засновника Львівської геоморфологічної школи. Крім того, нами готовується до друку неопублікована монографія П.Цися „Геоморфологія Українських Карпат”.

Найважливіші географічні і картографічні праці професора П.М.Цися

1. Схема геоморфологического районирования западных областей Украинской ССР // Географический сборник. Вып. 1. – Львов: Изд-во Львов. ун-та. – С. 11-62.
2. Основные итоги и дальнейшие задачи геоморфологического изучения Советских

- Карпат // Географический сборник. Вып. 2. – Львов: Изд-во Львов. ун-та. – С. 37-59.
3. Геоморфологические районы Советских Карпат // Географический сборник. Вып. 3. – Львов: Изд-во Львов. ун-та. – С. 5-24.
4. Огляд основних питань геоморфології західних областей України // Географічний збірник. Вип. 1. Географічне товариство УРСР. – К.: Вид-во Київ. ун-ту. – С. 81-103.
5. Некоторые особенности развития долинных систем Советских Карпат // Известия Всесоюз. Географ. Общества. Т. 89. Вып. 1. – Москва: Изд-во АН СССР. – С. 53-56.
6. О физико-географическом районировании й ландшафтном картировании западных областей Украинской ССР (с картой) // Географ, сборник. Вып. 4. – Львов: Изд-во Львов. ун-та. – С. 163-172.
7. Полонинский плен и денудационные уровни Советских Карпат // Геологический сборник. Вып. 4. – Львов: Изд-во Львов. ун-ту. – С. 313-330.
8. О типологических ландшафтных единицах западных областей Украинской ССР // Доповіді та повідомлення Львів, ун-ту. Вип. VII. Ч. 3. – С. 6-10.
9. Про методику вивчення природних умов і ландшафтного картування території колгоспів // Доповіді та повідомлення Львів, ун-ту. Вип. VII. Ч. 3. – С. 13-15.
10. О морфологической структуре горных ландшафтов (на примере Советских Карпат // Тезисы докладов: Третье Всесоюзное совещание по ландшафтovedению в Тбилиси. – Тбилиси: Изд-во АН Груз. ССР. – С. 95-98.
11. О горизонтальной и вертикальной морфологической структуре ландшафтов // Ученые записки Латвийского ГУ. – Т. XXXI. Четвертое Всесоюзное совещание по ландшафтovedению в Риге. Тезисы докладов. – Рига. – С. 11-14.
12. Підсумки і завдання географічного вивчення західних областей Української РСР // Географічний збірник. Вип. 5. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 5-15. (у співавторстві з Ващенком А. Т., Геренчуком К. І.).
13. Деякі проблеми неотектоніки західних областей Української РСР // Географічний збірник. Вип. 5. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 83-93.
14. Про геоморфологічне районування Української РСР // Географічний збірник. Вип. 5. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 148-151.
15. Физико-географическое районирование Украинской ССР для целей сельского хозяйства // Материалы к III съезду Географического общества Союза ССР. – Ленинград. – С. 1-24. (в соавторстве с Ланько А.Й., Мариничем А. М., Поповым В. П., Порывкиной О. В.).
16. Основные проблемы геоморфологии Советских Карпат // Материалы Второго геоморфологического совещания. АН СССР, Геоморфологическая комиссия. – Москва. – С. 1-12.
17. Некоторые вопросы методики ландшафтных исследований горных стран (на примере Советских Карпат) // Географический сборник. Вып. 6. – Львов: Изд-во Львов. ун-та. – С. 45-52.
18. Основні риси розвитку географії у Львівському університеті за радянський період // Ювілейна наукова сесія, присвячена 300-річчю Львівського ордена Леніна державного університету імені Івана Франка. Тези доповідей. Секція геології і географії. – Львів: Вид-во Львівського університету. – С. 62-64 (співавтори А.Т.Ващенко, К.І.Геренчук).
19. Некоторые вопросы неотектоники Советских Карпат // Материалы

- Всесоюзного совещания по изучению четвертичного периода. – Т. II. – М.: Изд-во АН СССР. – С. 335-341.
20. Некоторые проблемы четвертичного морфогенеза Советских Карпат // Четвертичный период. Вып. 13. – 15 к VI конгрессу INQUA. – К.: Изд-во АН Украинской ССР. – С. 231-239.
21. Некоторые вопросы методики геоморфологического районирования и картографирования равнинных территорий (на примере УССР) // Природные ресурсы Левобережной Украины и их использование. Материалы междуведомственной научной конференции. – Т. I. – Харьков: Изд-во Харьков. ун-та. – С. 142-145.
22. Геоморфология УРСР. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – 233 с.
23. Розвиток географії у Львівському університеті (до 300-річчя з дня заснування університету) // Вісник Львівського державного університету імені Івана Франка. Серія географічна. Вип. 1. – С. 3-12.
24. Шевченко як краєзнавець // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів: Вид-во Львівського університету. – С. 18-35.
25. Некоторые проблемы морфогенеза Украинских Карпат // Вопросы регионального ландшафтования и геоморфологии СССР. Географический сборник. Вып. 8. – Львов: Изд-во Львов. ун-та. – С. 73-84.
26. Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 135-146, 165-213. (у співавторстві з Геренчуком К. І., Койновим М. М.).
27. Короткий огляд сучасних геоморфологічних явищ на території західних областей УРСР // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Вип. 2. – Львів: Вид-во Львівського університету. – С. 3-10.
28. Some problems of development of the Soviet Carpathians during Tertiary. Некоторые проблемы развития рельефа Советских Карпат в третичное время (резюме на русском языке) // Geomorphological problems of Carpathians. Evolution of the relief in Tertiary. – Bratislava: Vidavatelstvo Slovenskej Akademii Vied. – С. 221-234.
29. Геоморфология. Общие черты геоморфологического развития и неотектоники Карпат. Геоморфологическое деление Украинских Карпат. (С. 441-464) // Геология СССР. – Т. XLVIII (48). Карпаты. Ч. 1. Геологическое описание. – Москва: Недра.(Со "Схемой геоморфологического районирования Украинских Карпат").
30. Обзор основных проблем морфогенеза Украинских Карпат // Geomorphological Problems of Carpathians. – Т. II. – Warszawa. – С. 37-49. Резюме на английском языке.
31. Деякі підсумки прикладних геоморфологічних досліджень у Карпатах та на Волино-Поділлі // Сучасні проблеми географічної науки в Українській РСР. Матеріали першого з'їзду Географічного Товариства УРСР. – К.: Наук. думка. – С. 184-188.
32. Опыт составления геоморфологической карты Украинских Карпат / Комплексное картографирование производительных сил УССР. Мат-лы 2-й науч. конф. Сектор геогр. АН УССР. – К.: Наук. думка. – С. 30-31.
33. Геоморфология і неотектоніка // Природа Українських Карпат. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 50-86.
34. Стан вивчення та сучасні проблеми геоморфології Українських Карпат //

- Вісник Львівського університету. Серія біологічна, географічна та геологічна. Вип. 4. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 106-120.
35. Географічний факультет Львівського університету за роки Радянської влади // Вісник Львівського університету. Серія біологічна, географічна та геологічна. Вип. 4. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 89-96. (у співавторстві з Андріановим М. С., Ващенком А. Т., Геренчуком К. І., Луговим В. В.).
36. Деякі особливості вертикальної морфологічної зональності Українських Карпат // Природні умови та природні ресурси Українських Карпат. Фіз. географія та геоморфологія. Респ. міжвуз. зб. АН УРСР. Геогра-фічне товариство УРСР. – К.: Наук. думка. – 129-137.
37. Основні риси морфоструктури Українських Карпат // Питання географії Українських Карпат. Геогра-фічний збірник. Вип. 9. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 115-124.
38. До типології і взаємодії морфоструктурних та морфоскульптурних елементів Українських Карпат // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Вип. 5. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 51-53.
39. Основні підсумки геоморфологічного аналізу тектоніки Українських Карпат та Волине-Поділля // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Вип. 6. – Львів: Вид-во Львів, ун-ту. – С. 3-9.

Опубліковано: Ковальчук І. Професор Петро Цись: внесок у розвиток української геоморфології // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис.- Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. - Випуск 2 (10). - С.7-12.

журнал "Історія української географії"